

Journal of Social Intervention: Theory and Practice –
2024 – Volume 33, Issue 1, pp. 41–62
<http://doi.org/10.18352/jsi.777>

ISSN: 1876-8830

URL: <http://www.journalsi.org>

Publisher: Hanze University of Applied Sciences /

NHL Stenden University of Applied Sciences

Open Access Journals

Copyright: this work has been published under a

Creative Commons Attribution-Noncommercial-No

Derivative Works 3.0 Netherlands License

Zuyd Hogeschool vanuit haar master Geschiedenis van
Politiek en Maatschappij van Universiteit Utrecht.

Joost Weling is als docent-onderzoeker werkzaam bij

de Academie Sociaal Werk van Zuyd Hogeschool en

verbonden aan de Werkplaats Sociaal Domein Zuyd.

Sabrina Keinemans is lector Sociale Integratie bij Zuyd

Hogeschool.

Lieke Samuels was in de periode februari 2023 tot en met
mei 2023 stagiaire bij het Lectoraat Sociale Integratie van

Correspondence to: Sabrina Keinemans

E-mail: sabrina.keinemans@zuyd.nl

Category: Student work

EEN SCOPING REVIEW VAN EFFECTIEVE INTERVENTIES TER ONDERSTEUNING VAN KINDEREN IN ARMOEDE

A SCOPING REVIEW OF EFFECTIVE INTERVENTIONS TO SUPPORT CHILDREN LIVING IN POVERTY

LIEKE SAMUELS,

JOOST WELING,

SABRINA KEINEMANS

SAMENVATTING

In 2022 leefde 9,2% van de Nederlandse kinderen en jongeren in armoede. Vaak hebben deze kinderen en jongeren te maken met materiële en immateriële achterstanden, die hen op alle levensdomeinen belemmeren in hun ontwikkeling. Professionals kunnen en willen kinderen in armoede graag ondersteunen, maar geven aan dit een moeilijke taak te vinden. Effectieve interventies kunnen professionals helpen bij de uitvoering van deze taak.

EEN SCOPING REVIEW VAN ARMOEDE INTERVENTIES TER ONDERSTEUNING VAN KINDEREN

Dit artikel rapporteert over een scoping review die is uitgevoerd om inzichtelijk te maken welke kennis in academische literatuur beschikbaar is over effectieve interventies ter ondersteuning van kinderen in armoede. Aan de hand van een gefaseerd selectieproces met inclusiecriteria zijn 26 artikelen uit diverse wetenschappelijke databases geselecteerd voor de review. In deze artikelen worden 29 interventies beschreven. Uit de analyse van deze artikelen blijkt dat de meeste interventies gericht zijn op het verbeteren van academische, cognitieve en/of sociaal-emotionele vaardigheden.

Weinig interventies zijn toegespitst op financiën of op structurele oorzaken van armoede. In de discussie wordt gepleit voor de komst van meer interventies met deze focus en voor meer effectiviteitsonderzoek naar bestaande interventies.

TREFWOORDEN

Scoping review, kinderarmoede, effectieve interventies, social work

ABSTRACT

In 2022, 9.2% of Dutch children lived in poverty. These children and youth often have to deal with material and immaterial disadvantages, which hinder their development in all areas of life. Professionals are willing and able to support children living in poverty but have indicated that they find this is a difficult task. Effective interventions can help professionals perform this task.

This article reports on a scoping review that was carried out to provide insight into the knowledge available in academic literature about effective interventions to support children living in poverty. Based on a phased selection process with inclusion criteria, 26 articles from various scientific databases were selected for the review, including 29 interventions. The analysis of these articles shows that most interventions are aimed at improving academic, cognitive and/or social-emotional skills. Few interventions focus on finances or structural causes of poverty. The discussion argues for more interventions with this focus and for more effectiveness research of existing interventions.

KEYWORDS

Scoping review, child poverty, effective interventions, social work

INLEIDING

Armoede wordt door het Sociaal Cultureel Planbureau (2019) gedefinieerd als een huishouden dat gedurende lange tijd niet de middelen heeft voor de goederen en voorzieningen die in de samenleving als minimaal noodzakelijk gelden. In 2022 leefde 9,2% van de kinderen in Nederland in armoede (NJI, 2022). Voor hen betekent leven in armoede onder andere dat ze niet altijd mee kunnen op een schoolreisje, niet dezelfde sporten als hun klasgenootjes kunnen beoefenen, geen nieuwe kleding en schoenen kunnen kopen of dat ze geen huiswerkbegeleiding kunnen krijgen om beter te presteren op school (Lusse & Kassenberg, 2021).

Professionals in het sociaal domein – maar ook in de kinderopvang, het onderwijs en de gezondheidszorg – kunnen bij uitstek een belangrijke rol spelen in het verminderen van de gevolgen van kinderarmoede en het versterken van de leefomgeving van kinderen en jongeren, thuis en buitenshuis. Vrijwel al deze professionals hebben namelijk bewust of onbewust te maken met armoedeproblematiek onder kinderen en jongeren. De professionals geven echter aan dit een lastige taak te vinden. Armoede is immers een probleem dat zich uit op verschillende levensdomeinen en betrekking heeft op alle gezinsleden (Lusse & Kassenberg, 2021). Het is moeilijk in te schatten op welk moment en op welke manier ondersteuning het meest effectief is en welke partijen erbij betrokken moeten worden.

Interventies kunnen professionals de handvatten geven om kinderen en jongeren in armoede te ondersteunen. In Nederland kennen we echter voornamelijk praktijkvoorbeelden, *good practices* en veelbelovende aanpakken rondom preventie van armoede en schulden. Effectief bewezen interventies zijn er nauwelijks: de lijst van effectieve maatregelen van kennisinstituut Movisie kent er 15 die effectief bewezen zijn. Bij nadere beschouwing gaat het hierbij veelal om brede interventies gericht op empowerment van kwetsbare burgers of hulp aan multiprobleem gezinnen (Movisie, 2016).

Als aanvulling op de bestaande kennis over interventies, voerde de eerste auteur van dit artikel een scoping review uit naar bestaande effectieve interventies ter ondersteuning van kinderen in armoede. Vanuit de veronderstelling dat er weinig effectief bewezen interventies zijn, is gekozen voor brede selectiecriteria. Er is geen eis gesteld aan onderzoekslocatie, publicatiedatum of leeftijd van de doelgroep. Wel is gericht gezocht naar interventies die specifiek impact beoogden voor kinderen of jongeren. Generieke interventies zijn buiten beschouwing gelaten.

ACHTERGROND

De (thuis-) omgeving van kinderen en jongeren in armoede is vaak minder gunstig en stimulerend. Hierdoor hebben zij te maken met materiële en immateriële achterstanden (Lusse & Kassenberg, 2021). Materiële deprivatie heeft verschillende facetten voor kinderen in armoede. Kinderen vinden vaak wel dat ze genoeg hebben, maar merken ook dat het kopen van voedsel of nieuwe kleding niet altijd vanzelfsprekend is. Daarnaast rapporteren kinderen niet te beschikken over materiële zaken die essentieel zijn voor de sociale acceptatie onder hun vrienden en op school. Ze kunnen zich vaak de statussymbolen zoals schoenen, merkkleding en schoolgerij van bijvoorbeeld een populaire tv-serie niet veroorloven (Van Gils & Willekens, 2010). De materiële deprivatie van kinderen in armoede heeft hiermee direct invloed op de immateriële situatie.

Immateriële gevolgen van armoede worden in de literatuur veelal gesplitst in sociale en emotionele deprivatie (Van Gils & Willekens, 2010). Op sociaal gebied hebben kinderen in armoede meer moeite met het opbouwen van vriendschappen dan leeftijdsgenoten met meer financiële middelen. Vriendschap is een investering van tijd en geld, en dat hebben kinderen in armoede in mindere mate (Ridge, 2009). Kinderen in armoede hebben daarnaast minder mogelijkheden om georganiseerde activiteiten bij te wonen of te spelen in veilige en goed uitgeruste speelplekken. Ze brengen hun vrije tijd in verhouding vaker door op straat (Sutton, 2009).

Op emotioneel gebied worden kinderen in armoede dagelijks met geldgebrek geconfronteerd en maken ze zich zorgen over de armoedesituatie thuis. Deze ongerustheid is vooral gericht op geldproblemen, maar ook op de angst om bijvoorbeeld uit huis te worden gezet, geen eten of spullen te hebben of nog meer schulden te maken. Bij een groot deel van de kinderen leidt dit tot fysieke of psychische klachten zoals hoofdpijn, buikpijn of tekenen van vermoeidheid. Wat hieraan bijdraagt is dat veel van de kinderen en jongeren in armoede het gevoel hebben dat ze niets aan hun situatie kunnen veranderen. Hun leven biedt te weinig stabiliteit en zekerheid. Dit alles belemmert kinderen om een goed toekomstperspectief te hebben (Kalthoff, 2020).

Voor kinderen in armoede is het toekomstperspectief daadwerkelijk uitzichtlozer dan van kinderen die niet in armoede opgroeien. Van de 0-7-jarige arme kinderen is 8% als volwassene arm. Als kinderen langdurig (meer dan vier jaar) in armoede leefden, is die kans 15% (Kalthoff, 2018). Om het risico op armoede en sociale uitsluiting te verlagen, is het van belang dat kinderen in een vroeg stadium ondersteuning krijgen.

METHODOLOGIE

De eerste auteur van dit artikel, liep van februari tot mei 2023 stage bij het lectoraat Sociale Integratie van Zuyd Hogeschool, en voerde een scoping review uit om effectieve armoede interventies van kinderen op het spoor te komen. Aanleiding hiervoor waren vragen uit het werkveld (via de Werkplaats Sociaal Domein Zuyd) naar dergelijke interventies. Hieronder wordt de gehanteerde werkwijze besproken.

Onderzoeksvraag

Welke kennis is in bestaande literatuur beschikbaar over effectieve interventies of methodieken, die er specifiek op zijn gericht om kinderen die in armoede leven te ondersteunen?

Onderzoeksdesign

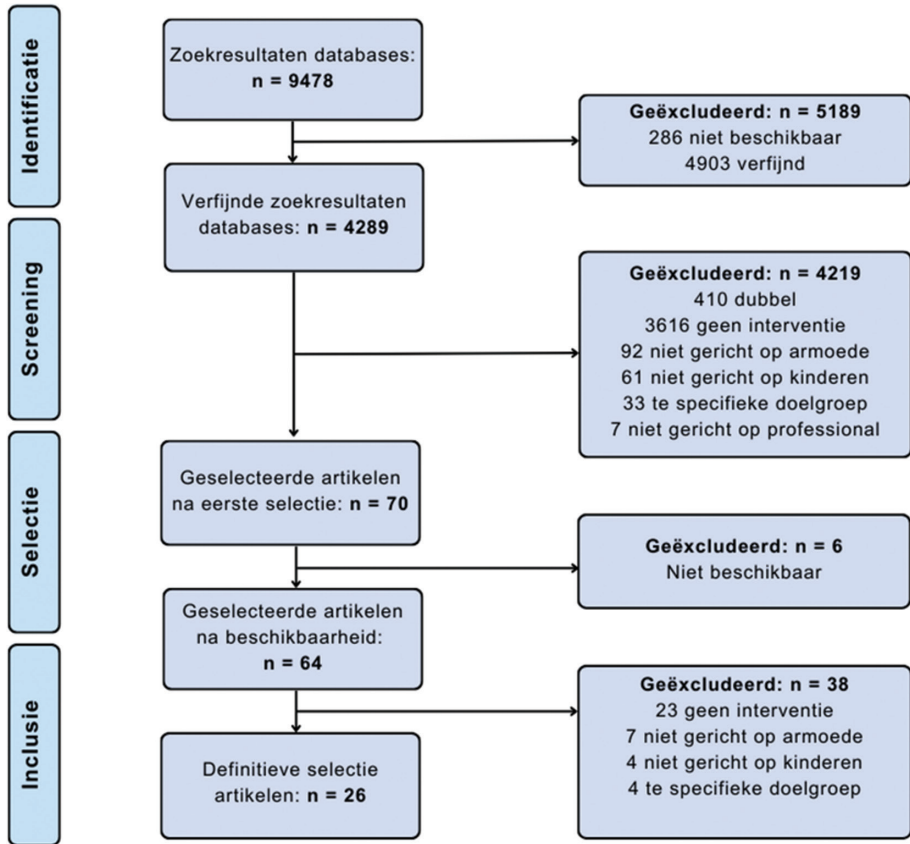
Dit onderzoek maakt gebruik van de scoping review methode. Deze methode onderzoekt complexe vraagstukken uit de praktijk door alle beschikbare kennis over een onderwerp te inventariseren en sluit daarmee goed aan bij de onderzoeksvraag en doelstelling van dit onderzoek. Het onderzoek hanteert de opzet van een scoping review van het Joanna Briggs Insitute (Aromatoris & Munn, 2020): 'identifying the research question', 'identification of relevant studies', 'the selection of studies', 'data charting', 'summarizing and reporting the results'. De identificatie van relevante studies neemt de vorm aan van een initiële 'quick search' in minimaal twee digitale databanken om juiste trefwoorden te vinden. Aan de hand van deze trefwoorden worden vervolgens searches opgezet in alle relevante databanken en wordt een gefaseerde selectiefase uitgevoerd.

Selectie databases

Dit onderzoek beoogt zicht te krijgen op interventies ter ondersteuning van kinderen in armoede die effectief bewezen zijn. Op basis van de initiële quick search waarbij armoede interventies uit verschillende disciplines verschenen, is er in dit onderzoek voor gekozen om grote en algemene wetenschappelijke databases te doorzoeken: Taylor & Francis Online, Web of Science, SAGE Journals, ScienceDirect, PubMed & JSTOR.

Selectie artikelen

De artikelen voor de review zijn geselecteerd aan de hand van een gefaseerd selectieproces. In figuur 1 is het proces inzichtelijk gemaakt in een flowchart. Hieronder wordt het selectieproces meer in detail beschreven.

Figuur 1: Tussenschappen in het selectieproces van relevante publicaties.

Systematische search in databases

Allereerst zijn verschillende zoekprotocollen opgesteld en uitgetoetst in alle databases. We hanteerden daarbij een breed zoekprotocol waarbij we vooral onderzoek naar interventies gericht op kinderarmoede wilden vinden. We gebruikten geen zoektermen om het type onderzoek naar deze interventies af te kaderen, omdat we geïnteresseerd waren in al het wetenschappelijk onderzoek naar deze interventies, zowel kwalitatieve als kwantitatieve studies. Het zoekprotocol *'Child AND poverty OR (child poverty) AND intervention NOT policy NOT health'* in abstract/title/keywords leidde, gecombineerd met het taalfilter Engels en Nederlands, tot de meest relevante resultaten in alle databases. De databases van Web of Science en SAGE Journals leverden met dit zoekprotocol echter nog veel en irrelevante artikelen aan (n = 5551 & n = 1371). Bij deze twee databases is daarom extra gefilterd op onderwerpen: social science & humanities, education, sociology, social work & social policy, psychology & counseling, communication & media studies, psychiatry, special education, environmental studies, religion, anthropology, gender & sexuality studies.

De eerste selectiefase resulteerde na selectie en beschikbaarheid in 4289 artikelen, die verder geanalyseerd en geselecteerd zijn. De eerste auteur voerde dit selectieproces uit, maar besprak alle vervolgstappen in het selectieproces en de keuzemomenten daarbinnen met de derde auteur.

Review van titel en abstract

Voorafgaand aan de tweede selectieronde stelden de eerste en derde auteur inclusie- en exclusiecriteria op voor de te selecteren artikelen:

- Het artikel moet gaan om een interventie. Beleid, landelijke programma's en artikelen die geen interventie behandelen, worden geëxcludeerd.
- De interventie moet gericht zijn op kinderen (0-18 jaar). Interventies die niet direct of indirect gericht zijn op kinderen, worden geëxcludeerd.
- De studie naar de interventie moet gericht zijn op ondersteuning bij armoede of op ondersteuning bij de (negatieve) consequenties van opgroeien in armoede. Studies naar interventies die niet direct of indirect van doen hebben met armoede of sociaal-economische ongelijkheid, worden geëxcludeerd.

EEN SCOPING REVIEW VAN ARMOEDE INTERVENTIES TER ONDERSTEUNING VAN KINDEREN

- De interventie moet gericht zijn op uitvoering door een professional. Interventies die zich richten op enkel ouders/verzorgers of andere uitvoerenden, worden geëxcludeerd.
- De interventie en het onderzoek moet niet gericht zijn op een zeer specifieke doelgroep waar in Nederland weinig sprake van is. Interventies of onderzoek gericht op bijvoorbeeld HIV/AIDS, niet-schoolgaande kinderen, kinderarbeid en -uitbuiting, worden geëxcludeerd.

De titels en abstracts van alle artikelen zijn geanalyseerd, opgenomen in een Excelsheet en vervolgens doorlopen op bovenstaande criteria. Artikelen die slechts op enkele criteria scoorden, zijn direct geëxcludeerd. De voornaamste reden van exclusie is genoteerd. Artikelen die vermoedelijk voldeden aan alle criteria zijn geïncludeerd.

De tweede selectiefase resulteerde in 70 artikelen, waarvan we de volledige publicatie analyseerden in de volgende fase.

Review van de volledige publicatie

Voor de derde selectiefase zijn de volledige publicaties van alle geïncludeerde artikelen verzameld. Zes publicaties waren niet toegankelijk. De overige 64 publicaties zijn geanalyseerd op basis van de volledige tekst. Voor deze analyse golden dezelfde inclusie- en exclusiecriteria als in de tweede selectiefase. De publicaties die na analyse niet passend bleken, zijn met reden geëxcludeerd.

De derde selectiefase resulteerde in 26 definitieve artikelen die aan alle criteria voldeden om in de scoping review geïncludeerd te worden.

Data-analyse

Van elk geïncludeerd artikel zijn de titel, auteurs, datum, interventie, doelgroep, doel, onderzoeksmethode, land, aantal deelnemers en resultaten genoteerd. Vervolgens zijn overeenkomsten geanalyseerd op gebied van de soort interventie, doelgroep, doel, onderzoek en resultaat. De informatie over de artikelen is bijgehouden in een Excel-bestand, waarmee het mogelijk werd om de artikelen systematisch te vergelijken op bovenstaande categorieën. Hieronder beschrijven we de resultaten.

RESULTATEN

Het overgrote deel van de geanalyseerde artikelen ($n = 22$) is gepubliceerd na 2013. Europese studies zijn sterk ondervertegenwoordigd in de dataset. De meeste interventies zijn namelijk onderzocht in de V.S. ($n = 15$), gevolgd door Brazilië ($n = 3$), Peru ($n = 2$), China ($n = 2$), Australië ($n = 2$), Ethiopië ($n = 1$), Ierland ($n = 1$), Mozambique ($n = 1$), Nieuw-Zeeland ($n = 1$) en Zuid-Afrika ($n = 1$). Deze bevinding is in lijn met een constatering van lector armoede-interventies Anna Custers. Zij stelt dat in ontwikkelingslanden meer kennis beschikbaar is over effectiviteit van beleid en interventies over armoede, en dat daar ook meer onderzoek naar dit thema wordt gedaan (Custers, 2023).

De onderzoeksmethodes van de geselecteerde interventies bestonden voornamelijk uit een vorm van randomized controlled trials ($n = 11$). De overige onderzoeken waren longitudinaal onderzoek ($n = 7$), action research ($n = 6$), kwalitatieve interviews ($n = 3$) of pre-to posttest onderzoek ($n = 2$).

Overzicht van effectieve interventies

Tabel 1 geeft een overzicht van de effectief bewezen interventies die zijn besproken in de geïnccludeerde artikelen. Het gaat in totaal om 29 interventies, gepubliceerd in 26 artikelen. Sommige artikelen bespraken dus meer dan een interventie. Voor een gedetailleerde beschrijving van resultaten van een interventie wordt verwezen naar het desbetreffende artikel.

Doelgroep en context van de interventies

De meeste interventies in de geïnccludeerde artikelen ($n = 20$, inclusief interventies met overlappende leeftijdscategorieën) zijn gericht op kinderen tussen de vijf en twaalf jaar oud en zijn bedoeld om op school uit te voeren. Het gaat voornamelijk om nieuwe curricula zoals bij REDI-C en Incredible Years en lesmethoden zoals de Botetano Arithmetic methode of het Roots & Wings programma, die beogen kansengelijkheid te bevorderen. Daarnaast zijn er enkele schoolgerichte interventies die hoofdzakelijk gaan om het aanbieden van programma's zodat elk kind de kans krijgt om mee te doen, zoals muziek- en maaltijdprogramma's.

De interventies voor kinderen tussen de nul en vier jaar oud ($n = 10$, inclusief interventies met overlappende leeftijdscategorieën) zijn daarentegen meer op de thuissituatie gericht en betrekken

Tabel 1: Overzicht en kenmerken van geïncludeerde interventies.

Interventie	Leeftijd	Onderzoeksmethode	Resultaten
	Land		
Transactional analysis (Bastianelli, 2014): Interventie gericht op klinisch-psychologische & medische- en gezondheids-bevordering.	0-16+	Action research Brazilië	Verminderde stress, minder uitdagend gedrag, betere sociaal-emotionele/cognitieve vaardigheden, zelfverzekerder/beter toekomstbeeld.
BasICS (Wadsworth et al., 2018): Interventie biedt structuur voor het opbouwen van verschillende vaardigheden.	5-12	Randomized controlled trial V.S.	Betere sociaal-emotionele/cognitieve vaardigheden.
Chunyu (Deng, 2019): Interventie die zich richt op een spaarrekening, financiële educatie en opvoedingsondersteuning.	13-16	Kwalitatieve interviews China	Zelfverzekerder/beter toekomstbeeld, betere ouder-kind relatie, betere financiële kennis en toegang tot financiële producten.
Qianshou (Deng, 2019): Interventie gericht op een spaarrekening, financiële educatie en opvoedings-ondersteuning voor ouders van kinderen met een ontwikkelingsstoornis.	0-4	Kwalitatieve interviews China	Minder uitdagend gedrag, zelfverzekerder/beter toekomstbeeld, betere ouder-kind relatie, betere financiële kennis en toegang tot financiële producten.
Early Pathways (Harris et al., 2017): Interventie gericht op opvoedings- en gezinsondersteuning voor gezinnen met kinderen met uitdagend gedrag.	0-4	Randomized controlled trial V.S.	Minder uitdagend gedrag, betere sociaal-emotionele/cognitieve vaardigheden, betere ouder-kind relatie.
Mastery Climate Cognitive Motor Skills (Nobre et al., 2022): Interventie op meerdere domeinen volgens de TARGET structuur.	5-12	Randomized controlled trial Brazilië	Betere sociaal-emotionele/cognitieve vaardigheden, zelfverzekerder/beter toekomstbeeld, betere academische vaardigheden, betere gezondheid/BMI.

Tabel 1: Continued

Interventie	Leeftijd	Onderzoeksmethode	Resultaten
Executive functions (Brito et al., 2022): Interventie op basis van PIAFEx activiteiten.	0-12	Randomized controlled trial Brazilië	Minder uitdagend gedrag.
El Sistema inspired music programs (Osborne et al., 2015): Muziekprogramma's voor op school.	5-12	Randomized controlled trial Australië	Impact van de interventie werd verwacht op niet-verbaal redeneren, verbale en rekenvaardigheden en psychosociaal welzijn, maar slechts beperkte, niet significante impact werd gevonden.
Roots & Wings program (Ross et al., 2006): Educatieve interventie bestaande uit SFA reading, Math Wings & World Lab.	5-12	Randomized controlled trial V.S.	Betere academische vaardigheden.
Futures Group (Van Breda, 2010): Interventie gericht op het creëren en nastreven van een toekomstperspectief.	13-16+	Action research Zuid-Afrika	Verminderde stress, zelfverzekerder/beter toekomstbeeld, betere ouder-kind relatie.
Whole Child Approach (Solheim Skar et al., 2017): Interventie voor psycho-sociale ondersteuning, geïntegreerd met een gezondheids- en voedingssupplement.	0-16	Randomized controlled trial Mozambique	Betere sociaal-emotionele/cognitieve vaardigheden, zelfverzekerder/beter toekomstbeeld, betere ouder-kind relatie, betere gezondheid/BMI.
Botetano Arithmetic method (Botetano & Abrahamson, 2021): Een innovatieve rekenmethode.	5-12	Action research Peru	Betere sociaal-emotionele/cognitieve vaardigheden, betere academische vaardigheden.

Tabel 1: Continued

Interventie	Leef tijd	Onderzoeksmethode	Resultaten
	Land		
The Inspired project (Hanckel & Segal, 2015): Een op de natuur-gebaseerd holistisch ouder-kind educatieprogramma.	0-4	Action research Australië	Verminderde stress, betere sociaal-emotionele/cognitieve vaardigheden, betere ouder-kind relatie.
Community Eligibility Provision (Taylor et al., 2020): Een maaltijdpro-gramma voor op school.	5-16	Action research V.S.	Betere academische vaardigheden.
Transformative and relational practice (Munford & Sanders, 2020): Een werkvorm om toe te passen in contact met jongeren.	13-16+	Kwalitatieve interviews Nieuw-Zeeland	Zelfverzekerder/beter toekomstbeeld.
REDI-P (Bierman et al., 2018): Huisbezoek interventie met gezins- en opvoedingsondersteuning.	0-4	Randomized controlled trial V.S.	Minder uitdagend gedrag, betere sociaal-emotionele/cognitieve vaardigheden, betere ouder-kind relatie, betere academische vaardigheden.
Harmony project (Kraus et al., 2014): Muziek-programma voor op school.	5-12	Pre- to posttest V.S.	Betere academische vaardigheden.
REDI-C (+ REDI-P) (Bierman et al., 2017): Klaslokaal interventie gebaseerd op het PATHS-curriculum, eventueel gecombineerd met REDI-P.	0-12	Longitudinaal/analyse lange termijn gegevens V.S.	Zelfverzekerder/beter toekomstbeeld, betere academische vaardigheden, duurzaam positieve gevolgen mentale gezondheid.
Incredible Years (Webster-Stratton et al., 2008): Klaslokaal interventie gebaseerd op het Dinosaur School curriculum.	5-12	Randomized controlled trial V.S.	Betere sociaal-emotionele/cognitieve vaardigheden, betere ouder-kind relatie.

Tabel 1: Continued

Interventie	Leeftijd	Onderzoeksmethode	Resultaten
		Land	
Child-Parent Center (CPC) program (Mondi & Reynolds, 2022): Early-care en educatie interventie.	5-12	Longitudinaal/analyse lange termijn gegevens	Duurzaam positieve gevolgen mentale gezondheid.
		V.S.	
CPC P3 (Reynolds et al., 2019): Interventie gericht op educatie en gezins-ondersteuning.	5-12	Longitudinaal/analyse lange termijn gegevens	Duurzaam positieve gevolgen beter inkomen.
		V.S.	
A curricular and home-based sleep intervention (Hargadon & Downes, 2019): Interventie gericht op beter slaapgedrag.	5-12	Action research	Verminderde stress, betere gezondheid.
		Ierland	
Direct instruction (Schweinhart & Weikart, 1998): Docent-gestuurde educatie interventie.	5-12	Longitudinaal/analyse lange termijn gegevens	Verwachte duurzame positieve gevolgen op mentale gezondheid en deviant gedrag,
		V.S.	maar geen significant effect gevonden.
High/Scope curriculum (Schweinhart & Weikart, 1998): Open framework educatie interventie.	5-12	Longitudinaal/analyse lange termijn gegevens	Duurzaam positieve gevolgen mentale gezondheid.
		V.S.	
Traditional Nursery School (Schweinhart & Weikart, 1998): Kindgecentreerde educatie interventie.	5-12	Longitudinaal/analyse lange termijn gegevens	Duurzaam positieve gevolgen mentale gezondheid.
		V.S.	
PNWW ECD (Hartering et al., 2017): Een 'early child development' huisbezoek interventie.	0-4	Randomized controlled trial	Betere sociaal-emotionele/cognitieve vaardigheden, betere academische vaardigheden.
		Peru	

Tabel 1: Continued

Interventie	Leef tijd	Onderzoeksmethode	Resultaten
	Land		
Home-based play-assisted intervention (Worku et al., 2018): Huisbezoek interventie.	0-4	Randomized controlled trial	Betere sociaal-emotionele/cognitieve vaardigheden, betere academische vaardigheden.
School nurse led mindfulness program (Henry et al., 2021): Klaslokaal interventie gebaseerd op het MindUp curriculum.	5-12	Pre- to posttest V.S.	Verwachte impact van de interventie op emotieregulatie en stress bleek slechts beperkt en niet significant aanwezig.
City Connects (Walsh et al., 2014): Interventie gericht op studentondersteuning.	5-12	Longitudinaal/analyse lange termijn gegevens V.S.	Duurzaam betere academische vaardigheden.

de ouders in hogere mate. Deze interventies, zoals Early Pathways, REDI-P en PNWW, nemen veelal de vorm aan van thuisbezoeken waarbij kinderen spelenderwijs vaardigheden ontwikkelen en ouders gelijktijdig spelenderwijs betere opvoedvaardigheden ontwikkelen.

Voor jongeren tussen de dertien en achttien jaar zijn in verhouding minder interventies beschikbaar (n = 6, inclusief interventies met overlappende leeftijdscategorieën). De interventies voor deze doelgroep zijn in tegenstelling tot de andere interventies bovendien niet gericht op het betrekken van school of ouders, maar focussen op wat de jongere zelf kan en wil, zoals Futures Group en Transformative & Relational Practice. Deze interventies werken allebei aan een beter toekomstperspectief voor de betrokkene jongeren. Futures Group doet dit door jongeren in te laten zien wat ze allemaal kunnen en ze vervolgens een mogelijkheid te geven om hun droombaan te ervaren. Transformative & Relational Practice doet dit vooral door zonder oordelen te luisteren naar jongeren die zich niet meer gehoord voelen in het systeem van hulpverlening.

Beoogde doelen van de interventies

Veruit de meeste interventies (n = 16) richten zich op het verbeteren van academische, cognitieve en/of sociaal-emotionele vaardigheden van kinderen die in armoede leven. De Mastery Climate Cognitive Motor Skills School-based intervention richt zich bijvoorbeeld voornamelijk op het bevorderen van motorische en academische vaardigheden en zelf-perceptie, aan de hand van TARGET (Tasks, Authority, Recognition, Group, Evaluation & Time) gestructureerde activiteiten. Bij deze interventie, evenals bij een groot deel van de andere interventies, wordt gemotiveerd dat het bevorderen van deze vaardigheden – bij voorkeur op een zo vroeg mogelijke leeftijd – ervoor zou zorgen dat negatieve effecten van armoede worden weggenomen waardoor kinderen op langere termijn dezelfde kansen zouden krijgen als kinderen die niet zijn opgegroeid in armoede. Dit betekent dat deze interventies impact willen hebben op langere termijn. Niet voor elke interventie is deze lange termijn impact echter daadwerkelijk gemeten. Voor de Mastery Climate Cognitive Motor Skills School-based intervention is bijvoorbeeld wel geconstateerd dat op korte termijn de verschillende vaardigheden van de kinderen in de interventiegroep sterk ontwikkelden, maar is niet onderzocht of dit later tot betere kansen leidt. Voor REDI-C, CPC, CPC-P3, Direct Instruction, High/Scope Curriculum, Traditional Nursery School en City Connect is wel lange termijn impact gemeten. REDI-P, CPC, High-Scope Curriculum en Traditional Nursery toonden positieve lange termijn resultaten op het gebied van mentale gezondheid. CPC-P3 toonde daarnaast een positief lange termijn resultaat voor inkomen en City Connect een positief lange termijn resultaat voor academische vaardigheden.

Slechts twee interventies staan in het teken van financiën: Chunyu en Qianshou. Deze Chinese interventies zijn opgebouwd uit enerzijds het aanmaken van een spaarrekening voor kinderen in armoede en anderzijds uit financiële educatie voor de kinderen en de ouders, gecombineerd met extra opvoedingsondersteuning voor de ouders. De resultaten van deze interventies wijzen op korte termijn onder andere op betere financiële kennis en betere toegang tot financiële producten en lijkt daarmee veelbelovend. De studie was echter relatief klein en de lange termijn impact is niet bekend.

DISCUSSIE

Methodologische discussie

Deze scoping review laat zien dat er nog beperkt publicaties in wetenschappelijke databases beschikbaar zijn over effectieve interventies voor kinderen in armoede. Er zijn echter wat kanttekeningen bij het onderzoek te maken, die invloed op dit resultaat kunnen hebben gehad.

Om te beginnen bestaat de selectiefase van een scoping review hoofdzakelijk uit keuzes maken. De keuzes die gemaakt worden, bepalen het beloop en de resultaten van de review. In dit onderzoek is ervoor gekozen om te focussen op interventies ter ondersteuning van kinderen in armoede. Als gevolg van deze keuze zijn beleid en landelijke programma's buiten beschouwing gebleven: deze hebben immers vaak een programmatische aanpak waar interventies een onderdeel van kunnen zijn, maar waarbij ook andere instrumenten ingezet kunnen worden. Als zodanig zijn ze niet gemakkelijk vergelijkbaar met interventies, en ook het onderzoek ernaar is lastiger vergelijkbaar. Dit betekent echter niet dat er geen beleid of programma's zijn die ondersteuning kunnen bieden aan kinderen die in armoede leven, in tegendeel zelfs. Tijdens de selectie van artikelen op basis van titel en abstract zijn veel artikelen over effectief beleid gepasseerd, zoals *No Child Left Behind*, *Head Start*, *TANF* en diverse *tax credit* en *cash transfer* programma's.

Verder zijn we ons ervan bewust dat er veel interventies zijn waarnaar geen onderzoek wordt gedaan, of waarover niet wordt gepubliceerd in wetenschappelijke journals of in databanken. Denk bijvoorbeeld aan het Zakgeldproject van de Hogeschool Arnhem en Nijmegen (<https://www.han.nl/projecten/2018/zakgeldproject/>) waarover wij in de onderzochte databases geen publicaties tegenkwamen. We zijn ons echter wel bewust van het bestaan van deze interventies. Voor dit onderzoek pasten deze programma's en interventies echter niet binnen de selectie, omdat we specifiek zochten naar gepubliceerde bewezen effectieve interventies.

Een laatste kanttekening bij dit onderzoek is dat de selectie van artikelen in dit onderzoek door één persoon is uitgevoerd. Door strenge inclusie- en exclusiecriteria en door keuzes in het selectieproces met de derde auteur te bespreken, is gepoogd persoonlijke bias zo klein mogelijk te houden. Deze bias is echter nooit helemaal te elimineren. Het selectie- en afwegingsproces is om deze reden en ter transparantie volledig vastgelegd in een Excel-bestand.

Inhoudelijke discussie

Van de 29 effectieve interventies uit deze scoping review, is slechts één afkomstig uit Europa. Het is niet aannemelijk dat dit komt omdat er geen armoede interventies voor kinderen zijn uit dit deel van de wereld. Nederland alleen al kent diverse voorbeelden waarvan we in de vorige paragraaf ook een voorbeeld noemden. We vermoeden dus dat armoede interventies voor kinderen of jongeren uit Europa, en dus ook Nederland, minder vaak onderzocht worden op effectiviteit. In gevallen waarbij dit wél wordt gedaan, volgt er wellicht niet altijd een academisch artikel over in de internationale wetenschappelijke databases.

Een belangrijke kanttekening bij onze zoektocht naar effectieve interventies, is ook dat deze vooral was gedreven door de grote vraag naar effectieve interventies bij partners en overheden: "doe nu toch in vredesnaam iets dat echt werkt bij kinderarmoede", is de cri de coeur die we vaak horen in onze Werkplaats. 'Effectiviteit' van interventies is echter niet hetzelfde als de 'waarde' ervan. Een interventie of professioneel handelen kan soms weinig veranderen aan de financiële situatie van kinderen, maar wel van grote betekenis zijn. Omdat ze zich gesteund of gezien voelen bijvoorbeeld. Dit soort impact blijft te snel en te vaak uit beeld bij een zoektocht naar effectieve interventies, daar zijn we ons van bewust en we zouden ervoor willen pleiten dat ook de meerwaarde van dit soort impact meer erkend wordt. Bovendien is armoede een veelkoppig monster - we komen er in onderstaande op terug - dat uiteraard niet met één interventie op te lossen is. Daar komt bij dat kinderen weliswaar de gevolgen ervaren van een gebrek aan financiële middelen van hun ouders, maar daar zelf geen invloed op uit kunnen oefenen. Armoede-interventies die specifiek gericht zijn op kinderen, lopen daarmee het risico om belangrijke aspecten die bijdragen aan hun penibele situatie buiten beeld te laten. Dat gezegd hebbend vonden wij het echter wel interessant om de search naar 'evidence' uit te voeren, omdat nu eens te meer duidelijk is dat 'de' effectieve armoede interventie niet bestaat. Er is geen heilige graal...

Tot slot bleek uit deze scoping review dat de meeste interventies zich richten op het verbeteren van sociaal-emotionele, cognitieve en academische vaardigheden van kinderen en jongeren om

EEN SCOPING REVIEW VAN ARMOEDE INTERVENTIES TER ONDERSTEUNING VAN KINDEREN

op lange termijn gelijke kansen te waarborgen. Hier ligt een meritocratische gedachte aan ten grondslag, die ervan uitgaat dat het creëren van een 'level playing field' waarin alle kinderen dezelfde kansen hebben, armoede en ongelijkheid op den duur de wereld uit zal helpen. Deze veronderstelling kan om meerdere redenen bekritiseerd worden. Allereerst doet deze aanpak weinig tot niets aan de omstandigheden waar kinderen ten tijde van de interventie in opgroeien: er wordt hoop geboden op een beter leven, maar met de huidige omstandigheden moet men zien te leven. Ten tweede legt de meritocratische gedachte de verantwoordelijkheid om uit de armoede te komen volledig bij (de vaardigheden, talenten en mentaliteit van) van individuen, in dit geval het kind. Amerikaanse filosoof Sandel (2021) beschrijft het als een tweesnijdend zwaard die zowel inspiratie kan bieden, als beledigend kan zijn:

"Het feliciteert de winnaars, maar kleineert de verliezers, zelfs in hun eigen ogen. Want voor de mensen die geen werk kunnen vinden of met dat werk niet in hun onderhoud kunnen voorzien, is het moeilijk om te ontkomen aan de ontmoedigende gedachte dat ze dat aan zichzelf te wijten hebben, en dat het hun eenvoudigweg ontbreekt aan voldoende aanleg en inzet om te slagen in het leven."

Volgens Sandel is de *meritocratische gedachte* geen oplossing voor het probleem van ongelijkheid en armoede, maar werkt het als een rechtvaardiging van die ongelijkheid en armoede (2021). De interventies die zich richten op het ontwikkelen van vaardigheden ter waarborging van gelijke kansen, dragen eveneens dit risico in zich omdat ze zich met name op individuele capaciteiten van kinderen richten en niet op omstandigheden die maken dat ze in armoede op moeten groeien. Mogelijk dat beleid en overheidsprogramma's die zich op armoede richten deze structurele oorzaken wel in het vizier hebben en deze trachten te veranderen: een vervolgstudie zou hierop kunnen inzoomen.

CONCLUSIE

Onze zoektocht startte naar aanleiding van de vraag van partners in onze Werkplaats Sociaal Domein Zuyd, naar effectieve armoede-interventies met kinderen als specifieke doelgroep. De scoping review leverde slechts een beperkt aantal artikelen in wetenschappelijke tijdschriften op, met zeer weinig onderzoek in Europa. Het betrof vooral interventies die gericht waren op de individuele vaardigheden van kinderen. Op basis daarvan concluderen we dat meer onderzoek naar armoede-interventies gewenst is. Daarbij pleiten we ervoor om enerzijds oog te hebben voor

de brede meerwaarde en impact die interventies voor kinderen kunnen hebben. Hierbij denken we aan interventies die betekenisvol zijn voor kinderen in armoede, ook als ze daarmee – op korte of lange termijn – de armoede zelf niet direct verhelpen. Anderzijds is meer aandacht nodig voor interventies of beleid dat zich expliciet ook richt op structurele aspecten van armoede. Hierbij valt te denken aan het beïnvloeden van omstandigheden – inkomsten, uitgaven voor levensonderhoud - die maken dat gezinnen moeilijk rond kunnen komen.

ACKNOWLEDGEMENTS

Dit onderzoek is uitgevoerd in het kader van de Werkplaats Sociaal Domein Zuyd, en mede mogelijk gemaakt met financiering van het Ministerie van VWS.

REFERENTIES

- Aromatoris, E., & Munn, Z. (Eds.). (2020). *JBI Manual for Evidence Synthesis*. JBI. Geraadpleegd op april 11, van <https://synthesismanual.jbi.global>
- Bastianelli, L. (2014). An Italian team uses transactional analysis to help children in Brazil. *Transactional Analysis Journal*, 44(1), 87–95. <https://doi.org/10.1177/0362153714529089>
- Bierman, K. L., Heinrichs, B. S., Welsh, J., Nix, R. L., & Gest, S. D. (2017). Enriching preschool classrooms and home visits with evidence-based programming: Sustained benefits for low-income children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 58(2), 129–137. <https://doi.org/10.1111/jcpp.12618>
- Bierman, K. L., Welsh, J., Heinrichs, B. S., & Nix, R. L. (2018). Effect of preschool home visiting on school readiness and need for services in elementary school: A randomized clinical trial. *JAMA Pediatrics*, 172(8), e181029. <https://doi.org/10.1001/jamapediatrics.2018.1029>
- Botetano, C., & Abrahamson, D. (2021). The Botetano arithmetic method: Introduction and early evidence. *International Journal of Mathematical Education in Science and Technology*, 53(2), 516–534. <https://doi.org/10.1080/0020739X.2020.1867916>
- Brito, G., Leon, C., Ribeiro, C., Trevisan, B., Dias, N., & Seabra, A. (2022). Evidence-based practices in a social project: Promotion of executive functions in children from Northeastern Brazil. *Journal of Cognition and Development*, 23(5), 712–731. <https://doi.org/10.1080/15248372.2022.2100396>
- Custers, A. (2023, 6 april). 'We hebben 27 verschillende vormen van inkomensondersteuning - daar komt de burger niet uit'. NRC.

- Deng, S. (2019). Breaking the cycle: An asset-based family intervention for poverty alleviation in China. *Asia Pacific Journal of Social Work and Development*, 29(1), 82–94. <https://doi.org/10.1080/02185385.2019.1571943>
- Hanckel, J., & Segal, L. (2015). The Inspir=Ed project: A holistic early childhood program for enhancing parent-child well-being. *Childhood Education*, 92(1), 10–21. <https://doi.org/10.1080/00094056.2016.1134236>
- Hargadon, C., & Downes, P. (2019). The neglected issue of sleep: A curricular and home-based intervention for improving sleep patterns among sixth-class children in an Irish urban school with high levels of poverty. *Irish Educational Studies*, 38(4), 419–433. <https://doi.org/10.1080/03323315.2019.1576537>
- Harris, S. E., Fox, R. A., & Love, J. R. (2017). Early pathways therapy for young children in poverty. *Counseling Outcome Research and Evaluation*, 6(1), 3–17. <https://doi.org/10.1177/2150137815573628>
- Hartinger, S. M., Lanata, C. F., Hattendorf, J., Wolf, J., Gil, A. I., Obando, M. A., Noblega, M., Verastegui, H., & Mäusezahl, D. (2017). Impact of child stimulation intervention on early child development in rural Peru: A cluster randomised trial using a reciprocal control design. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 71(3), 217–224. <https://www.jstor.org/stable/44363641>
- Henry, L., Smithson, C. W., Steurer, L. M., & Ercole, P. M. (2021). The feasibility of a school nurse-led mindfulness program. *The Journal of School Nursing*, 38(6), 519–525. <https://doi.org/10.1177/10598405211001833>
- Kalthoff, H. (2018). *Opgroeien en opvoeden in armoede: 2e herziene versie*. Geraadpleegd op april 25, van [https://alliantiekinderarmoede.nl/media/uploads/file/Opgroeien-en-opvoeden-in-armoede%20\(1\).pdf](https://alliantiekinderarmoede.nl/media/uploads/file/Opgroeien-en-opvoeden-in-armoede%20(1).pdf)
- Kalthoff, J. (2020). *Opgroeien en opvoeden in armoede: 3e herziene versie*. Geraadpleegd op april 18, van <https://www.nji.nl/system/files/2021-04/Opgroeien-en-opvoeden-in-armoede.pdf>
- Kraus, N., Hornickel, J., Strait, D. L., Slater, J., & Thompson, E. (2014). Engagement in community music classes sparks neuroplasticity and language development in children from disadvantaged backgrounds. *Frontiers in Psychology*, 5, 1403. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2013.01403>
- Lusse, M., & Kassenberg, A. (2021). *Omgaan met kinderarmoede in het sociaal domein: handreiking voor professionals*. Geraadpleegd op april 11, van <https://www.divosa.nl/nieuws/handreiking-omgaan-met-kinderarmoede-het-sociaal-domein-gelanceerd>
- Mondi, C. F., & Reynolds, A. J. (2022). Psychological well-being in midlife following early childhood intervention. *Development and Psychopathology*, 35, 357–382. <https://doi.org/10.1017/S0954579421001528>

- Movisie. (2016). *Werk en inkomen: kennis en interventies geordend*. Geraadpleegd op april 11, van <https://www.movisie.nl/publicatie/werk-inkomen-kennis-interventies-geordend>
- Munford, R., & Sanders, J. (2020). Transformative practice: Social work practice with vulnerable young people. *European Journal of Social Work, 24*(4), 720–731. <https://doi.org/10.1080/13691457.2020.1819205>
- Nederlands Jeugdinstituut. (2022, 24 augustus). *CPB: Meer kinderen groeien op in armoede*. <https://www.nji.nl/nieuws/cpb-meer-kinderen-groeien-op-in-armoede>
- Nobre, G. C., Nobre, F. S. S., & Valentini N. C. (2022). Effectiveness of a Mastery Climate Cognitive-Motor Skills School-based Intervention in children living in poverty: Motor and Academic performance, self-perceptions, and BMI. *Physical Education and Sport Pedagogy*. <https://doi.org/10.1080/17408989.2022.2054972>
- Osborne, M. S., McPherson, G. E., Faulkner, R., Davidson, J. W., & Barrett, M. S. (2015). Exploring the academic and psychosocial impact of El Sistema-inspired music programs within two low socio-economic schools. *Music Education Research, 18*(2), 156–175. <https://doi.org/10.1080/14613808.2015.1056130>
- Pelgrim, C. (6 april, 2023). 'We hebben 27 verschillende vormen van inkomensondersteuning – daar komt de burger niet uit'. https://www.nrc.nl/nieuws/2023/04/06/over-bestrijden-van-armoede-in-india-weten-we-meer-dan-over-nederland-a4161534?utm_campaign=share&utm_medium=social&utm_source=linkedin&utm_term=in-byline
- Reynolds, A. J., Ou, S., Mondt, C. F., & Giovanelli, A. (2019). Reducing poverty and inequality through preschool-to-3rd grade prevention services. *American Psychologist, 74*(6), 653–672. <https://doi.org/10.1037/amp0000537>
- Ridge, T. (2009). *Living with Poverty. A Review of the Literature on Children's Perspectives and Families' Experiences of Poverty*. Published for the Department of work and pensions under licence from the controller of her Majesty's stationery office.
- Ross, S. M., Smith, L. J., & Nath, L. (2006). Improving school achievement and inter-group relations for children placed at risk: The roots and wings program. *European Journal of Intercultural Studies, 9*(2), 141–154. <https://doi.org/10.1080/0952391980090204>
- Sandel, J. M. (2021). *De Tirannie van Verdienste: over de toekomst van de democratie*. (7de druk). Ten Have.
- Schweinhart, L. J., & Weikart, D. P. (1998). Why curriculum matters in early childhood education. *Educational Leadership: Journal of the Department of Supervision and Curriculum Development, 55*. https://www.researchgate.net/publication/234577267_Why_Curriculum_Matters_in_Early_Childhood_Education

- Sociaal Cultureel Planbureau. (2019). *Armoede in kaart 2019*. Geraadpleegd op april 11, van <https://digitaal.scp.nl/armoedeinkaat2019/assets/pdf/armoedeinkaat2019.pdf>
- Solheim Skar, A., De Abreu, R. M., & Vaughn, M. J. (2017). Strengthening a whole child approach within residential care settings through psychosocial support and nutritional guidance. *Child Care in Practice*, 25(3), 230–247. <https://doi.org/10.1080/13575279.2017.1371670>
- Sutton, L. (2009). 'They'd only call you scally if you are poor': The impact of socio-economic status on children's identities. *Children's Geographies*, 7(3), 277–290.
- Taylor, J., Garnett, B., Horton, M. A., & Farineau, G. (2020). Universal free school meal programs in vermont show multi-domain benefits. *Journal of Hunger & Environmental Nutrition*, 15(6), 753–766. <https://doi.org/10.1080/19320248.2020.1727807>
- Van Breda, A. D. (2010). Possible selves: Group work with young people in a South African Township. *Practice: Social Work in Action*, 22(3), 181–192. <https://doi.org/10.1080/09503153.2010.485678>
- Van Gils, J., & Willekens, T. (2010). *Belevingsonderzoek bij kinderen en jongeren die in armoede leven. Deel 1: De situering en de theoretische achtergrond*. Geraadpleegd op april 25, van https://demos.be/sites/default/files/belevingsonderzoek_bij_kinderen_en_jongeren_die_in_armoede_leven_deel_1.pdf
- Wadsworth, M. E., Ahlkvist, J. A., McDonald, A., & Tilghman-Osborne, E. M. (2018). Future directions in research and intervention with youths in poverty. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 47(6), 1023–1038. <https://doi.org/10.1080/15374416.2018.1485108>
- Walsh, M. E., Madaus, G. F., Raczek, A. E., Dearing, E., Foley, C., An, C., Lee-St. John, T. J., & Beaton, A. (2014). A new model for student support in high-poverty urban elementary schools: Effects on elementary and middle school academic outcomes. *American Educational Research Journal*, 51(4), 704–737. <https://doi.org/10.3102/0002831214541669>
- Webster-Stratton, C., Reid, M. J., & Stoolmiller, M. (2008). Preventing conduct problems and improving school readiness: Evaluation of the Incredible Years Teacher and Child Training Programs in high-risk schools. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49(5), 471–488. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2007.01861.x>
- Worku, B. N., Abessa, T. G., Wondafrash, M., Lemmens, J., Valy, J., Bruckers, L., Kolsteren, P., & Granitzer, M. (2018). Effects of home-based play-assisted stimulation on developmental performances of children living in extreme poverty: A randomized single blind controlled trial. *BMC Pediatrics*, 18(1), 29. <https://doi.org/10.1186/s12887-018-1023-0>